

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І ВАСИЛЬ СТЕФАНИК: ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ, ТВОРЧІ ПЕРЕГУКИ

Аналізуються літературні взаємини двох письменників на основі листування і статті Лесі Українки «Писателі-русини на Буковині», досліджуються творчі перегуки через призму експресивних засобів зображення. Виявлено, що Лесею Українкою та Василя Стефаника споріднює певна соціальна проблематика та елементи експресіоністського стилю.

Ключові слова: стильові перегуки, експресивні засоби, експресіонізм, соціальна проблематика.

Розглядаючи невеличкий фрагмент літературних взаємин і творчих перегуків двох визначних письменників вітчизняної літератури – Лесі Українки та Василя Стефаника, зауважимо, що ця тема була не достатньо досліджена, оскільки до цього часу не ставили чітко питання, чи існувала між ними творча близькість. Та це й зрозуміло, бо на перший погляд вони зовсім різні. Леся Українка – поет і драматург, яка пише переважно про часи античності й раннього християнства. Василь Стефаник – прозаїк, автор реалістичних та соціально-психологічних новел про сучасне йому життя селян Галичини. Але Леся Українка тонко відчувала творчість Стефаника, її оцінки настільки влучні, що можна припустити: між ними існувала певна творча спорідненість, художні інтереси цих письменників були не такі різні.

Аналізуючи постать Лесі Українки, Любов Мацько та Олеся Сидоренко зазначають: «Поетеса знала декілька мов, перекладала, писала ними критичні й публіцистичні та наукові статті, листи, рецензії, проте свої художні твори писала саме українською мовою, і це в часи повної заборони української мови та й усього українського культурного життя. <...> А щодо знання української мови, то висловлювання Лесі Українки про мову українських письменників, представників світової класики могли б бути взірцями художнього письма для українства» [3, 14].

Саме тому слід згадати про статтю Лесі Українки «Писателі-русини на Буковині» від 9 грудня 1899 р., яка була опублікована саме у цей час та призначена для людей, що нічого не знали про австро-руську літературу. В ній подається «бесіда» про творчість трьох представників української літератури, що жили на той час в австрійській провінції Буковина: Юрія-Осипа Федьковича, Ольгу Кобилянську та Василя Стефаника.

Поетеса з великою повагою пише про Стефаника. Це видно з перших рядків її «відчиту»: вона називає його «добродій Василь Стефаник», вважає наступником Федьковича, тому що «він так само, коли ще й не більше, близький до селян, до їх мови і світогляду <...>, що почав свою літературну діяльність на Буковині і що з перших кроків був дуже прихильно прийнятий критикою і публікою. <...> Чи то яскравість талану, чи приступність сюжетів зробили його одразу популярним. <...> У всякім разі, ледве три роки минуло, відколи він виступив у письменстві, а вже він широко звісний у своїй країні» [7, 279].

Саме це стало однією з причин, чому Леся Українка зацікавилась творчістю Василя Стефаника. Він писав народною мовою, мовою селян, тим діалектом, яким спілкуються прості люди Галичини; письменник показав багатство та різні відтінки української мови.

Письменниця весь час порівнює творчість і літературну техніку В. Стефаника та Ю. Федьковича. Так, Федькович малював народне життя у святковій одежі й описував заможне селянство, що бідує тільки від рекрутчини та загальнолюдських лих, а Стефаник описував буденне життя селян, тобто сільський пролетаріат, повний трагізм його становища. Леся Українка підкреслює: «В таких коротких нарисах д. Стефаник дає нам цілу колекцію силуетів; це не фотографії, а власне малюнки, немов ескізи для будучої картини. Читаючи їх, мені спало на думку, що коли б їх зв'язати одною спільною фабулою, то вийшов би роман юрби» [9, 280]. Вона вказує на головну рису психології героїв Стефаника – це «пасивність поруч із стихійним рухом по інерції», але ці пасивні й інертні люди перейняті живим і вражаючим стражданням, перед якими читач не може залишатися спокійним.

Письменниця підкреслює наявність темних барв його творчості, однотонності, відсутності надзвичайного, романтичного у відтворенні буденного життя простого народу, його драму та колективну душу маси.

Авторка привертає нашу увагу до оригінального таланту В. Стефаніка, вказуючи на переклади його творів, що почали з'являтися у польських та німецьких виданнях, зокрема оповідання «Арештантський лист» у берлінському часописі «Gesellschaft».

Існує також російський варіант статті про трьох буковинських письменників, «...про буковинське тризілля...», в якій Леся Українка розширила їхню біографічну частину, зробила детальнішу оцінку їхніх творів, та остаточно записала В. Стефаніка до буковинців. Вона порівняла майстерність зображення образів Стефаніка з образами італійської письменниці Ади Негрі. Завуальованість авторської особи В. Стефаніка нагадала поетесі Брета-Гарті. Пізніше у листі до О. Кобилянської вона радіє вихвалюється, що цитатами зі свого «відчиту» справила на слухачів якнайкраще враження та зацікавила «не українців» «Синьою книжечкою» В. Стефаніка, оскільки вона зачіпає найважливішу тему російської публіки – зубожіння селян. «...Взагалі „мої буковинці“ заімпонували киянам» [10, 161].

У кінці статті авторка виголошує, що ці три діячі буковинської літератури дають цікаву картину життя всіх станів своєї країни. «...Коли невелике населення дрібної провінції, поставленої в дуже некорисні умови для розвитку літератури, могло дати за короткий час три таких міцних талани і звернути на себе увагу зовсім сторонніх людей, то якою творчою силою пройнятий той народ, до якого належить це мале плем'я, і як заграла та би сила серед нормальніших умов!» [9, 281].

Проаналізувавши «відчит» Лесі Українки про творчість В. Стефаніка, слід також приділити увагу особистому ставленню поетеси до цього письменника, про яке ми дізнаємося з листів до Ольги Кобилянської. Часто вона передає йому вітання через подругу: «Стефаніка привітайте від мене, як побачите...» [10, 416], «Будьте ласкаві, подякуйте п. Стефанікові за його „Синю книжечку“ ... я зробила б це сама, та не знаю його адреси...» [10,

142] (свою збірку В. Стефаник передав Лесі Українці через В. Морачевського, оскільки довгий час вони не були особисто знайомі).

Співчуває його долі поетеса, коли розповідає, що зустрічалася з письменником у Чернівцях і він їй здався на вид здоровий, а в дійсності хворий та сумний. У той час на основі однойменного оповідання він написав драму «Палій» та хотів, щоб її у Чернівцях поставили на сцені, але нічого з того не вийшло, та й драма до нас не дійшла.

Леся Українка співчуває В. Стефанику, що за браком коштів йому довелось залишити навчання в університеті, він не мав роботи, грошей, хворів та мав якісь нервові розлади. «Дуже шкода, що справи д. Стефаника так зле стоять, але, може, вони ще якось поправляться, – він людина з таланом, то чей же не загине» [10, 199].

Існує невеличкий лист до самого В. Стефаника (27 серпня 1901 р., Буркут), де поетеса має надію з ним зустрітись, і звертається у дуже ввічливій формі, називаючи його високо поважним паном товаришем, що свідчить про велику шану до нього.

Було і певне співробітництво Лесі Українки та В. Стефаника, наприклад, її прохання про дозвіл на переклад новел для видавництва «Донская речь»; письменниця разом зі В. Стефаником, Ольгою Кобилянською, І. Трушем та іншими підписала звернення із закликом урочисто відзначити 40-річчя літературної діяльності І. Франка та інше.

Важливо зазначити, що письменниця цікавилась художньою формою й аналізувала складники індивідуального стилю різних письменників, зокрема розглядала яскравість і своєрідність письма В. Стефаника.

Дослідниця спадщини Лесі Українки М. Моклиця зауважує: «Не маючи під рукою на той час ще невідомого терміна „експресіонізм“, вона дає абсолютно чітку характеристику експресіоністського стилю: „Маленькі образки д. Стефаника чорним колоритом, виразністю і вкупі недбалістю письма нагадують малюнки пером. Д. Стефаник не любить ліричних акордів та поетичних прикрас, він зовсім ховає свою авторську

особу. <...> в сюжетах його нема нічого надзвичайного, романтичного. <...> двома, трьома раптовими рисами він малює нам надзвичайно яскраво цілу драму...“. Тому Стефаник <...> експресіоніст за стилем. Але брак відповідного терміна не завадив Лесі Українці роздивитись у Стефаникові саме те, що було першою ластівкою наступної після символізму сходинки модерного мистецтва. Експресіоністський стиль вочевидь приваблює її. Перевагу чорної барви, яка завжди відштовхує Лесю Українку в декадентстві, у Стефаника вона бачить як важливу, органічну рису індивідуального стилю» [5, 142–143].

Розглянувши листування, «відчит» та відгуки Лесі Українки про В. Стефаника, можна зробити висновок, що поетеса глибоко поважала та високо цінувала його постать у вітчизняній літературі.

«...Гарні його нариси, тільки сумні невимовно... врешті, вся наша література веселістю не відзначається...» [10, 142]. Саме тому, наскільки це можливо, треба дослідити певні творчі перегуки цих двох письменників та порівняти експресивні засоби зображення соціальної проблематики.

Зокрема, можна зіставити семантику камінного у їх творчості, оскільки цей багатозначний образ вони вживають найчастіше в алегоричному значенні. Невипадково Л. Василик підкреслює: «У Лесі Українки цілий синонімічний ряд: камінець, камінний, каміння, камінь, кам'яний, кам'янити, кам'яниця. Досить часто варіанти камінного <...> уживає і В. Стефаник: камінний, камінь, каменіти, каменистий, каміне, скала. Символ в обох письменників <...> ще й обирається як заголовок їх творів (В. Стефаника „Камінний хрест“, Лесі Українки „На камені“, „Камінний господар“), що дозволяє одразу акцентувати увагу на камінних рисах людського буття» [2, 195]. Камінь у Лесі Українки стає символом, що ув'язнює людську душу, волю та підневолює український народ, який вона уособлює в євангельській темі у творі «Одержима». Наприклад:

*Він там, він все сидить так нерухомо,
як те каміння, що навколо нього [8, 126].*

У Стефаника камінне – це теж тягар у серці, в душі: камінний хрест і камінний біль, що все життя супроводжує його героїв. Наприклад, у новелі «Виводили з села»: «Над заходом червона хмара закаменіла... Від заходу било на них світло, як від червоного каменя – тверде і стале» [7, 30]. Камінне в природі тут вказує на гнітючий настрій проводжаючих рекрута на війну.

В оповіданні «Камінний хрест» Стефаник порівнює горе та розпуку Івана Дідуха, який від горя «кам'янів», з великим каменем, що лежав на дні ріки: «То той камінь стоїть на березі, **тяжкий і бездушний** ... блимає **мертвими** блисками... і кам'яними очима своїми глядить на **живу воду** і сумує... Глядить із берега на воду, як на **утрачене щастя**. Отак Іван дивився на людей, як той камінь на воду» [7, 74]. У цьому порівнянні важливу роль відіграють епітети й персоніфікація, що допомагають передати душевний стан персонажа.

І в Лесі Українки, й у В. Стефаника камінь є символом людської драми, але вони вірили, що влада камінного не вічна. Тому спільним можна вважати і такі символи: у В. Стефаника образ камінного хреста – це своєрідний символ загибелі селян Західної України, а в Лесі Українки Вавилон – символ тяжкого соціального й національного поневолення українського народу:

*Як Ізраїль дістався ворогам у полон,
То рабом своїм бранця зробив Вавилон,
І, схиливши чоло, подолані борці
Переможцям своїм будували дворці*

(із циклу «Невольницьких пісень») [1, 81].

Певні перегуки існують у засудженні рабства у творах Лесі Українки, у боротьбі за щастя вільних людей. Їх провідна тема полягає у тому, щоб зробити з рабів людей:

*Уперта річ твоя; ти, мов рабіня,
що знає волю пана і не слуха.*

Таких рабів сувора кара жде («Одержима») [8, 130].

Особливо гостре засудження рабства можна побачити у драматичній поемі «В катакомбах», де Неофіт-раб шукає шляхів до боротьби:

Утомлені своїм довічним рабством,

*вони гадають розірвати пута
і скинути ярмо з своєї шиї <...>
А я піду за волю проти рабства,
я виступлю за правду проти вас!* [8, 259; 262].

У Василя Стефаника теж домінує ненависть до панського світу, і він намагається зробити з мужиків народ: «І я ходив тихонько, як біленький кіт. Я чув свою підлість за тихий хід, і кров моя дівоча з серця капала» [7, 172]. У цьому порівнянні ми бачимо зневагу до самого себе за сором перед панством.

Чорний колір змученої душі та чорні барви глибокої туги спостерігаються у творах Лесі Українки:

*Месія. Ти не наводь
обмови зайвої на власну душу, --
такою чорною вона не може бути.
Міріам. О ні, учителю, вона чорніша,
ніж хата-пустка, що після пожежі
чорніє порожнечою («Одержима») [8, 131].*

Саме ці епітети і вигук підсилюють експресію туги та характеризують душу героїні. Можливо, ці епітети можуть нам вказати і на експресіоністський стиль самої поетеси.

Щодо В. Стефаника, то його твори теж збагачені чорними барвами – епітетами, порівняннями: «Праворуч мене синє поле, і чорні скиби, і білий плуг, і пісня, і піт солений. Ліворуч – чорна машина, що з червоного рота прокльоном стогне... І лечу, лечу на чорних хмарах... В чорний чупер ховаються звізди, як у чорну хмару» [7, 173–174].

Отже, можна зробити висновок, що Лесю Українку та Василя Стефаника поєднували не лише літературні взаємини, а й існували творчі перегуки. Зокрема, їх споріднює певна соціальна проблематика та елементи експресіоністського стилю у її зображенні.

Література

1. Бабишкін О. Драматургія Лесі Українки / О. Бабишкін. – К. : Держвидав, 1963. – 405 с.
2. Василик Л. Леся Українка і Василь Стефаник: Семантика камінного в художньому світі / Л. Василик // Леся Українка і сучасність :

зб. наук. пр. – Т. 2. – Кн. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 194–201.

3. Лесин В. М. Творчість Василя Стефаника / В. М. Лесин. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1965. – 213 с.

4. Мацько Л. Мовотворчість Лесі Українки / Л. Мацько, О. Сидоренко // Дивослово. – 2002. – № 3. – С. 14–16.

5. Моклиця М. Естетика Лесі Українки: проблема авторського понятійного словника / М. Моклиця // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. – Т. 4. – Кн. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 132–148.

6. Степанишин Б. З Мозаїки особистості Лесі Українки / Б. Степанишин // Дивослово. – 2000. – № 3. – С. 22–26.

7. Стефаник В. Моє слово / В. Стефаник. – К. : Веселка, 2001. – 318 с.

8. Українка Леся. Твори : в 12 т. – Т. 3 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1976. – 396 с.

9. Українка Леся. Твори : в 12 т. – Т. 8 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1977. – 456 с.

10. Українка Леся. Твори : в 12 т. – Т. 11 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – 478 с.

11. Українка Леся. Твори : в 12 т. – Т. 12 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1979. – 694 с.

Радавская О. Леся Украинка и Василь Стефаник: литературные взаимоотношения, творческие соответствия.

Анализируются литературные взаимоотношения двух писателей на основании переписки и статьи Лесы Украинки «Писатели-русичи на Буковине», исследуются творческие соответствия сквозь призму экспрессивных средств изображения. Обнаружено, что Лесю Украинку и Василя Стефаника объединяет определённая социальная проблематика и элементы экспрессионистского стиля.

Ключевые слова: стилевые соответствия, экспрессивные средства, экспрессионизм, социальная проблематика.

Radavska O. Lesia Ukrainka and Vasyl Stefanyk: Literary Relationships, Creative Correspondences.

The article is devoted to the analysis of literary relationships between two writers, it is based on their correspondence and Lesia Ukrainka's article "Writers-rusins in Bukovyna" and to the investigation of their creative intercourse through the prism of the expressive means of representation. It

was discovered that Lesia Ukrainka and Vasyl Stefanyk are united by definite social problems and elements of expressionistic style.

Key words: stylistic correspondences, expressive devices, expressionism, social problems.